

УДК 371.31

Градовський А.В.

ПРОБЛЕМА СПРИЙМАННЯ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ УЧНЯМИ У МЕТОДИЧНІЙ СПАДЩИНІ Н.Й. ВОЛОШИНОЇ

У статті розкриваються особливості сприймання художнього твору учнями у методичній спадщині Н.Й. Волошиної.

Автор аналізує окремі аспекти у сприймання художнього твору учнями, зокрема проблеми рецептивної естетики, закони та механізми художнього сприймання.

Визначено, що рецептивна естетика характеризує вплив художнього твору на учня через індивідуальні його психологічні особливості й об'єктивні соціально-історичні умови. Це досягається завдяки «деформації» смислу і цінності твору.

Проаналізовано закони художнього сприймання, зокрема, естетичний, творчий та гедоністичний компоненти.

Прослідковано механізм художнього сприймання, що поєднує у собі безпосереднє емоційне переживання, осягнення логіки розвитку авторської думки, багатство і розгалуженість художніх асоціацій, які об'єднують культурне поле, акт розуміння й оціночну базу.

Визначено місце людини як суб'єкта сприймання літературного твору та учня.

Ключові слова: методика викладання літератури, сприймання художнього твору, Волошина, рецепція, інтерпретація, творчий характер, художній текст.

Постановка проблеми зумовлена необхідністю проаналізувати аспект сприймання художнього твору учнями у методичній спадщині Н.Й. Волошиної.

Проблема сприймання художнього твору учнями перебувала у полі зору науковців: Л.С. Виготського, Н.Й. Волошиної, І.А. Зязюна, О.О. Потєбні, Г.Л. Токмань та ін.

Мета роботи полягає у необхідності проаналізувати аспект сприймання художнього твору учнями у методичній спадщині Н.Й. Волошиної.

Проблема сприймання художнього твору учнями – наріжний камінь у методиці викладання літератури, що потребує постійного вивчення й уточнення.

Основним видом навчального процесу з літератури як шкільного предмета, як констатує Н.Й. Волошина, є вивчення художнього твору.

Автор, пишучи твір, розраховує на адекватне сприймання (аналіз) його читачем. Усе в літературно-художньому творі (зображально-виражальні засоби, елементи структури) проєктується на реципієнта (лат. *recipitio* – сприймання).

Весь склад твору виступає фізичною основою сприймання. Своїм твором письменник збуджує емоції в читача, викликає в нього якісь думки і переживання, активізує уяву і в такий спосіб доносить до нього свій творчий задум.

Сприймання – це завжди творчий процес. З цього приводу О. Потєбня говорив, що поет повідомляє читачам не так свою думку, як викликає в них особисту. Отже, сприймання літературного твору – це конкретно-чуттєвий, естетичний, емоційний, суб'єктивний процес осягнення творення тексту читачем. [3, с. 653]

Н.Й. Волошина робить слушні висновки, що процес сприймання твору починається із чуттєвого сприймання художньої форми, яка виступає своєрідним подразником, що викликає відповідну реакцію у читача: він щось пригадує, уявляє, асоціює. Цей процес Л. Виготський іменує „вторинним творчим синтезом”, котрий „вимагає від того, хто сприймає, зібрання воедино і синтезування розрізнених елементів художнього цілого”.

Сприймання людиною навколишнього світу Л. Виготський порівнює з „принципом лійки”. „Світ вливається в людину крізь широкий отвір лійки тисячами покликів, захоплень, подразнень, мізерна частина яких здійснюється, ніби витікає назовні крізь отвір”. [1, с. 233]

У процесі сприймання художнього твору маємо справу з так званим „ефектом оберненої лійки”, сутність якого полягає у тому, що незначна кількість деталей (штрихів), уміщених у творі, спроможні викликати у „нижній свідомості” (термін І.Франка) читача якісь стерті, призабуті уявлення і враження.

Сприймання мистецтва – особистісний, інтимний процес, який відбувається в глибині свідомості людини й важко фіксується в процесі спостереження.

Цей процес залежить від життєвого досвіду і культурної підготовки індивіда (стійкі фактори) і від його наступного, психологічного стану (тимчасово діючі фактори).

Художній твір вимагає від читача особливого (ускладненого) сприймання, позаяк в образній структурі дійсність виступає завжди перетвореною, а тому “прямого перенесення смислу від явищ мистецтва на явища життя ніяк не може бути”.

Ми поділяємо думку Н.Й. Волошиної, що особливості сприймання художнього твору є предметом вивчення психології творчості (мистецтва), рецептивної естетики, рецептивної поетики.

Проблеми рецептивної естетики. Сучасна естетика і теорія літератури загострили увагу на залежності характеру впливу художніх творів від індивідуальних психологічних особливостей різних реципієнтів, епохи, національної культури, крізь призму якої здійснюється художнє сприймання і т.п. Іншими словами, художня рецепція зумовлена об’єктивними соціально-історичними передумовами і суб’єктивними особливостями читача.

Твір багатогранний у своєму впливі на аудиторію і в синхронному, і в діахронному зрізі.

Завдання інтерпретації традиційно бачиться в тому, щоб забезпечити постійний вплив твору згідно з його абсолютною художньою цінністю, незалежно від мінливості історичної ситуації і від історичної мінливості самого статусу твору, його живої взаємодії з культурно-історичним досвідом читачів різних епох.

Сучасні рецептивно-естетичні дослідження показують, що „деформація” смислу і цінності твору від епохи до епохи – процес об’єктивний.

Художній текст – замкнена структура, яка володіє смисловантаженою і естетично цінною внутрішньою організацією, здатною до взаємодії з історично даним і змінним соціокультурним контекстом. Ця взаємодія з контекстом надає художньому тексту новий онтологічний статус, статус художнього твору, що приводить до реалізації потенційно закладеного в тексті додаткового смислу і цінності: проявляється смисл і цінності зовнішніх зв’язків твору з відображеною в ньому дійсністю, з реальністю нової історичної епохи, з автором і його особистістю, з творчим процесом створення тексту, з іншими творами даного виду мистецтва, з усією культурою епохи, яка породила твір, з попередньою і наступною художньою і загальнокультурною традицією, з громадською думкою тощо.

Закони художнього сприймання. Праця реципієнта з осмислення художнього тексту – один із факторів естетичної насолоди. Між доступністю і гедоністичним потенціалом твору існує закономірний зв’язок. Спрощення художнього тексту призводить до зниження складності його рецепції, що, в свою чергу, веде до зниження гедоністичних аспектів сприймання. Ускладнення тексту, навпаки, супроводжується підвищенням складності художнього сприймання, знижує доступність твору, але більша витрата рецепційних зусиль обумовлює зростання художньої насолоди, специфічного моменту художньої рецепції.

Художнє сприймання творчо активне, і ця активність прямо пропорційна інтенсивності естетичної насолоди, яка, в свою чергу, прямо пропорційна упорядкованості і складності художнього твору і збалансованості в ньому різноманітності і повтореності.

Механізм художнього сприймання. Психологія художнього сприймання дзеркальна відносно психології і художньої творчості. Рецепція художнього твору багатопланова. Вона поєднує в собі: безпосереднє емоційне переживання; осягнення логіки розвитку авторської

думки; багатство і розгалуженість художніх асоціацій, які втягують все поле культури, акт розуміння і оцінки.

Моментом художнього сприймання є „перенесення” реципієнтом образів і положень із твору на власну життєву ситуацію, ідентифікація героя зі світом „Я”. Ідентифікація поєднується з тим, що реципієнт протиставляє себе герою і ставиться до нього, як до „іншого”. Завдяки такому поєднанню ототожнення і встановлення відмінностей реципієнт набуває можливість програти в уяві, в художньому переживанні одну з невиконаних в житті ролей і набути життєвий досвід цього не пережитого, а програного в переживаннях життя.

У сприйманні художнього тексту важлива рецепційна налаштованість. Так, ще не почавши читати літературний текст, ми уже знаємо, що будемо сприймати – вірші, прозу чи драматичний твір, а також із підзаголовка і за іншими ознаками дізнаємося, чи це буде поема чи роман, трагедія чи комедія і т. п. Ця попередня інформація обумовлює рівень чекань і визначає деякі аспекти рецепційної установки.

Уже початкові рядки, сцени, епізоди твору дають уявлення про його цілісність, про особливості тієї художньої єдності, які реципієнту доведеться естетично освоїти.

Іншими словами, стиль, який і стає носієм, гарантом, виразником художньої цілісності твору і який дає про себе знати в першій фразі. Рецептивно-інформативне значення стилю якраз і полягає в тому, що він визначає потенціал сприймання, тобто готовність сприймати певний об'єм смислової цінності інформації.

Художнє сприймання – це взаємовідносини твору мистецтва і реципієнта, які залежать від суб'єктивних особливостей останнього і об'єктивних якостей художнього тексту, від художньої традиції, а також від громадської думки і мовно-семіотичної умовності, рівно сповідуваної автором і сприймаючим суб'єктом. Усі ці фактори історично обумовлені епохою, середовищем, вихованням. Суб'єктивні аспекти сприймання визначаються індивідуальними особливостями, властивими даній людині: даром, фантазією, пам'яттю, особистим досвідом, запасом життєвих і художніх вражень, культурною підготовкою розуму і почуттів. Підготовленість реципієнта до художнього сприймання залежить і від того, що він пережив особисто і що він дізнався із книг чи почерпнув із інших сфер (галузей) мистецтва. Останнє можна було б назвати вторинним життєвим досвідом.

Для Аристотеля катарсис – очищення за допомогою подібних афектів. Духовний світ людини – найскладніша і тонко організована структура. Впливати на неї, шліфувати її можна лише за допомогою високих проявів духовності.

Тому проблема впливу мистецтва на людину, художнього сприймання твору знаходиться в центрі естетичної теорії, біля витоків виникнення останньої. Не дивно, що багато положень естетики Аристотеля стали особливо актуальними саме сьогодні.

Отже, у процесі сприймання художнього твору збуджуються емоції в учня, виникають думки і переживання, активізується уява та творчий потенціал читача.

Особистісне зростання, набуття теоретичного багажу та практичного досвіду аналізу художнього тексту пов'язане насамперед із творчим засвоєнням культури та стилю автора, характеристики епохи, емоційної наповненості художнього тексту, мовного розмаїття.

Список використаних джерел

1. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. Психологический очерк: Книга для учителя. – 3-е изд. – М.: Просвещение, 1991. – 93 с.
2. Лазарев М. Евристичне навчання – новий рівень професійної творчості і майстерності педагога / М. Лазарев. // Розвиток педагогічної майстерності викладача в умовах неперервної освіти: Монографія. За ред. М.М. Солдатенка, О.М. Семиног. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2008. – С. 78-92.
3. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: Академія, 1997. – 752 с.

4. Наукові основи методики літератури. Навчально-методичний посібник / За ред. д. пед. н., проф., члена-кореспондента АПН України Н.Й. Волошиної. – К. : Ленвіт, 2002. – 344 с.
5. Токмань Г.Л. Методика навчання української літератури в середній школі: підручник / Г.Л. Токмань. – К. : ВЦ „Академія”, 2012. – 312 с. – (Серія „Альма-матер”)

The article deals with the problem of literature texts perception by students in teaching heritage by N.Y. Voloshina.

The author examines some aspects of literature texts perception by students, including problems of Receptive Aesthetics, rules and mechanisms of artistic perception.

It is determined that the Receptive Aesthetics describes the impact of literature texts on the student in subjective and objective aspects as an individual by its psychological characteristics and social and historical conditions. This is possible due to “strain” of text meaning and values.

The author analyzes the laws of artistic perception, and defines its aesthetic, artistic and hedonistic components.

It is stated that the mechanism of artistic perception combines direct emotional experience of understanding the logic of the author’s opinion, the wealth of art and associations that bring together the cultural field, the act of understanding and evaluation.

The place of human as a subject literature perception and student is defined.

Key words: *Methods of Teaching Literature, perception of literature, Voloshina, reception, interpretation, creative, artistic text.*

УДК 372.461(07)

Карналюк В. С.

ЕЛЕМЕНТИ СТИЛІСТИКО-СЛОВНИКОВОЇ РОБОТИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

У статті описано напрями реалізації функціонально-стилістичного підходу до вивчення слова, збагачення словника молодших школярів стилістично диференційованою лексикою.

Ключові слова: *мовлення, значення слова, словниковий запас, словниково-стилістична робота, активізація словника, переносне значення слова.*

Соціальна зумовленість удосконалення процесу навчання мови і мовлення, нові наукові досягнення в комунікативній лінгвістиці, теорії тексту, функціональній стилістиці, психології, психолінгвістиці й лінгводидактиці, запити педагогічної науки створюють об’єктивну потребу осмислення концептуальних засад формування комунікативної компетентності молодших школярів.

Інтенсифікація та вдосконалення процесу розвитку мовлення пов’язується із запровадженням функціонально-стилістичного підходу. Теоретико-практична розробка проблеми розвитку зв’язного мовлення на функціонально-стилістичній основі ученими М.І. Пентилюк, В.І. Капінос, С.М. Іконниковим, П.П. Кордун, Л.М. Паламар, Т.І. Чижовою дала можливість удосконалити мовленнєву культуру учнів старших класів. Зокрема, М.І. Пентилюк створила цілісну концепцію навчання школярів стилістики, описала завдання, зміст, методи і прийоми формування стилістичних умінь і навичок на основі засвоєння стилів української мови. На думку дослідниці, процес цей має бути безперервний і розпочинатись уже в початковій ланці мовної освіти.